

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MADANIYAT
VA SPORT ISHLARI VA O'ZBEKISTON DAVLAT SAN'AT VA
MADANIYAT INSTITUTI**

MUSIQIY NAZARIY FANLAR KAFEDRASI

MAVZU: DOMINANTSEPTAKKORD

MUSIQA NAZARIYASI FANIDAN

KURS ISHI

BAJARDI: „Kino,televideniye va radio san'ati” fakulteti

**Kasb ta'lim: Folklor etnografik jamoalari
rahbarligi bo'limi talabasi Abdurahmonova F.**

**QABUL QILDI: Musiqiy- nazariy fanlari kafedrası katta
o'qituvchisi ABROROVA M.F.**

TOSHKENT 2014

MUNDARIJA

1. Kirish.....	2
2. Akkord va uning turlari.....	3
3. Uchtovushlik. Uning turlari va aylanmalari.....	4
4. Asosiy uchtovushliklar.....	6
5. Yondosh uchtovushliklar.....	6
6. Garmonik major va minor uchtovushliklari.....	7
7. Septakkordlar.....	8
8. Septakkordlar aylanmalari.....	10
9. Dominantseptakkord va uning aylanmalari.....	10
10. Dominantseptakkordning yechilishi.....	12
11. Dominantseptakkord aylanmalarining yechilishi.....	15
12. II -Pog'ona sekstaakkordi va uchtovushligi.....	16
VI-Pogona uchtovushligi. Bo'lingan kadensiya.	
13. Subdominantseptakkord (SII 7).....	20
14. Subdominantseptakkord tayyorlanishi va yechilishi.....	21
15. Subdominantseptakkord D 7 bilan qo'shilishi.....	23
16. Garmonik majorda subdominanta guruhi akkordlari.....	23
17. Xulosa.....	25
18. Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.....	26

Kirish

Istiqlol sharofati bilan yurtimizda «Ozod va obod vatan, erkin va farovon hayot barpo etish» yo‘lidan borar ekanmiz, jamiyati- mizning barcha sohalarida tup o‘zgarishlar amalga oshirilmoqda. O‘sib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama mukammal inson qilib tarbiyalash hozirgi kunning eng dolzarb muammolaridan biri bo‘lib turgan bir paytda, xususan, talantlarga pedagogik mahorat sirlarini o‘rgatib borish o‘ta zarurligini hayot taqozo etadi. Bo‘lajak musiqa mutaxassislari yosh avlod ongiga yuksak tuyg‘ularni singdirish, ularda Ona Vatanga muhabbat, go‘zallikga intilib yashash, uni asrash va yaratishga bo‘lgan ishtiyoq uyg‘otuvchi kasb egalari hisoblanadilar.

Respublikamiz prezidenti I.A.Karimov bu noyob kasb egalarining imkoniyatlarini chuqur his qilgan holda, yosh avlodga musiqiy ta’lim berish zarurligiga alohida e’tibor qaratib, ularga zarur shart-sharoitlar yaratib berish haqida maxsus farmon chiqardi. Unda ta’kidlangani- dek, «Bolalar musiqa va san’at maktablarini zamonaviy o‘quv va musiqa anjomlari bilan ta’minlash» bugungi kun talablaridan biri bo‘lib hisoblanadi.

Bolalar musiqa va san’at maktablarining moddiy va texnik bazasini mustahkamlash, ularning faoliyatini yanada yaxshilash bo‘yicha 2009–2014-yillarga mo‘ljallangan davlat dasturini tayyorlash chora- tadbirlari rejalashtirildi. Bu vazifalarni O‘zbekiston Respublikasi prezidenti farmoyishidan kelib chiqqan holda amalga oshirish lozimligi ta’kidlab o‘tildi.

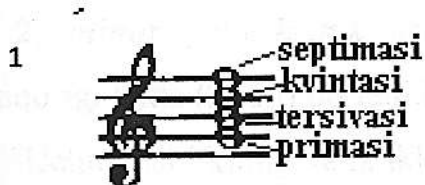
Akkord. Akkord turlari

Ikkita va undan ortiq tovushning bir vaqtda uyg'unlashishi *ohangdoshlikni* hosil qiladi. Shu tariqada, garmonik interaval ham ohangdoshlik sifatida hisoblanishi mumkin. Ko'p ovozlik musiqasida turli xil ohangdoshliklarning hosil bo'lishi samimiyydir. Bunday yo'l bilan yuzaga kelgan *ohangdoshliklar turlicha tuzilishga ega* bo'lishi mumkin.

Akkord deb hisoblanadigan ohangdoshlik muayyan tuzilishga ega bo'lib, mustaqil yaxlit tovushlar birligi sifatida qabul qilinadi. Akkordning tuzilishi uni tashkil qiladigan tovushlar soni va ular orasidagi intervallarga bog'liq. Bu holda tertsiya, kvarta intervali bo'yicha joylashgan ikki-, uch-, to'rtta va hokazo tovushdan iborat akkordlar haqida gapiriladi.

Klasik musiqa amaliyoti tovushlari tertsiya bo'yicha joylashgan akkordni ohangdoshliklar orasida eng barqaror shakl sifatida ajratib oldi. Buning ustiga akustika fani akkordning tertsiya bo'yicha tuzilishi (strukturasi) sababini obertonlar qatoridagi dastlabki 6 ta – 7 ta ton izchilligida ko'radi.

Akkordni tashkil qiladigan har bir tovush o'z nomiga ega. Akkordning pastki tovushi uning *asosiy toniyoki primasi*, unga nisbatan tertsiya intervalini tashkil

qiladigan tovush – *tertseyasi*, asosiy tondan kvintani tashkil kiladigan tovush – *kvintasi*, septima intervalini esa – *septimasideb* ataladi.

Ushbu akkord tovushlari o'z nomiga muvofiq arab raqamlar bilan belgilanadi: akkordning asosiy toni – 1, tertseyasi – 3, kvintasi – 5, septimasi – 7.

Akkord tuzilishida uning eng pastki tovush sifatida asosiy toni bo'lsa, unga *akkordning asosiy ko'rinishi* deyiladi. Agar eng pastki tovush sifatida boshqa biror akkord toni bo'lsa, akkordning aylanmasi hosil bo'ladi.

Akkordlar o'z tarkibidagi tertsiyalar (tertsey intervali nazarda tutiladi) soni va chekka tovushlari hajmiga qarab ajratiladi. Masalan, *chekka tovushlari orasi kvinta bo'lgan ikkita tertseyadan iborat akkord uch tovushlik* deyiladi. *Chekka tovushlari orasi septima bo'lgan uchta tertseyadan iborat akkord septakkord*

deyiladi. *Chekka tovushlari orasi nona bo'lgan to'rtta tertsiyadan iborat akkord nonakkord* deyiladi.

2 Har bir akkord turi o'z navbatida uni tashkil qiladigan tertsiyalar sifati

bo'yicha
yanabirnechaxilga
ajratiladi.

Uchtovushlik. Uning turlari va aylanmalari

Uchtovushlik –tertsiya bo'yicha joylashgan uchta tovushdan iborat akkorddir.Uchtovushlikning chekka tovushlari kvintani hosil qiladi.

Belgilanishi – 5_3 .

Katta va kichik tertsiyalar yordamida uchtovushlikning to'rtta xili tuziladi.

Ulardanikkitasi *konsonans* ohangiga ega bo'lib, *har xil tertsiyalardan* iborat va chekka tovushlari *sof kvintani* hosil qiladi.

1) **major** yoki **katta** uchtovushlik pastki tertsiyasi katta (2 ton), yuqorigi tertsiyasi kichik (1,5 ton) bo'ladi. Belgilanishi - $\text{Dur}^5_3 = \text{kat.3} + \text{kich.3}$;

2) **minor** yoki **kichik** uchtovushlikning pastki tertsiyasi kichik (1,5 ton), yuqorigi katta (2 ton) bo'ladi.Belgilanishi - $\text{moll}^5_3 = \text{kich.3} + \text{kat.3}$.

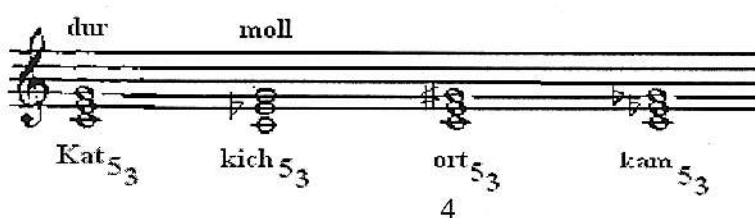
Uchtovushlikning yana ikkita xili *dissonans* ohangiga ega bo'lib, *ikkita bir xil tertsiyalardan* iborat va chekka tovushlari brinchisida *orttirilgan kvinta*, ikkinchisida *kamaytirilgan kvintani* hosil qiladi.

1) **Orttirilgan** uchtovushlik ikkita tertsiyadan iborat. Chekka tovushlari orasi orttirilgan kvinta (ort.5 = 4 ton) ga teng.Belgilanishi - $\text{Ort.}^5_3 = \text{kat.3} + \text{kat.3}$.

2) **Kamaytirilgan** uchtovushlik ikkita kichik tertsiyadan tuziladi. Chekka tovushlar orasi kamaytirilgan kvinta (kam.5 = 2 ton) ga teng.

Belgilanishi - $\text{Kam.}^5_3 = \text{kich.3} + \text{kich.3}$.

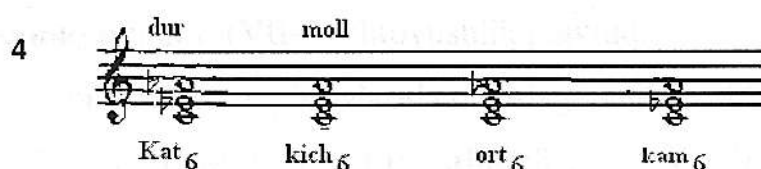
3

Uchtovushlik ikkita *aylanmaga* ega.

Birinchi aylanmasi **sextakkord** deyiladi. U uchtovushlikning prima tovushi bir oktava yuqoriga quchirilishi natijasida hosil bo'lib, tertsiya tovushidan boshlab tuziladi. Tertsiyasidan primasigacha hosil bo'lgan seksta intervali unga nom beradi. Belgilanishi – 6.

Uni tashkil qiladigan intervallar – pastda tertsiya, yuqorida kvarta joylashadi. Major va minor sextakordning kvartasi sof, orttirilgan sextakordning kvartasi kamaytirilgan, kamaytirilgan sextakordning kvartasi orttirilgan bo'ladi.

$$\text{Dur}_6 = \text{kich.3} + \text{sof.4};$$

$$\text{Moll}_6 = \text{kat.3} + \text{sof.4};$$

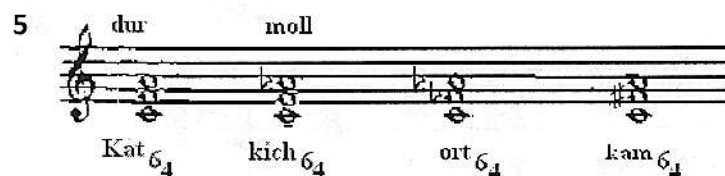
$$\text{Ort.}_6 = \text{kat.3} + \text{kam.4};$$

$$\text{Kam.}_6 = \text{kich.3} + \text{ort.4}.$$

Ikkinchi aylanmasi **kvartsextakkord** deyiladi. U primasi bilan tertsiyasi bir oktava yuqoriga ko'chirilishi natijasida hosil bo'lib, kvinta tovushidan boshlab tuziladi. Kvintasidan primasigacha va kvintasidan tertsiyasigacha hosil bo'lgan kvarta va seksta intervallari unga nom beradi.

Belgilanishi – 6_4 .

Uni tashkil qiladigan intervallar – pastdakvarta, yuqorida tertsiya joylashadi.

$$\text{Dur}^6_4 = \text{sof.4} + \text{kat.3};$$

$$\text{Moll}^6_4 = \text{sof.4} + \text{kich.3};$$

$$\text{Ort.}^6_4 = \text{kam.4} + \text{kat.3};$$

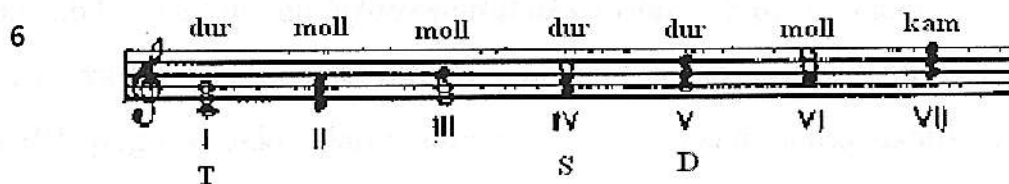
$$\text{Kam.}^6_4 = \text{ort.4} + \text{kich.3}.$$

ASOSIY UCHTOVUSHLIKLAR

Major va minor uchto'vushliklari. Asosiy uchto'vushliklar.

Major va minor pog'onalarida uchto'vushliklar tuzish mumkin.

Tabiiy major pog'onalarida tuzilgan uchto'vushliklar orasida **uchta majorli** (I-, IV-, V- pogonalar uchto'vushliklari), **uchta minorli** (II-, III-, VI-) va **bitta**

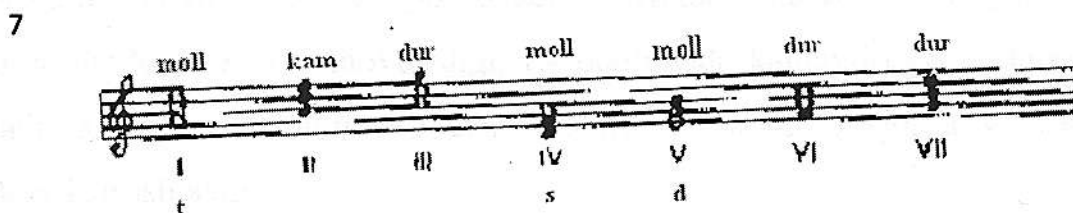

kamaytirilgan (VII-) uchto'vushlik mavjud:

Tabiiy minor pog'onalarida quyidagi uchto'vushliklar joylashadi:

Tabiiy minor ladi **uchta minorli** (I-, IV-, V- pogonalar uchto'vushliklari), **uchta majorli** (III-, VI-, VII-) va **bitta kamaytirilgan** (II-) uchto'vushlikka ega.

I-, IV-, V- pogonalar uchto'vushliklari, ya'ni *tonika*, *subdominanta* va

dominanta ladning xususiyati (major yoki minorligi)ni ta'kidlashishi sababli **asosiy uchto'vushliklar** deb yuritiladi. Ushbu uchto'vushliklar laddagi asosiy funksiyalarning garmonik ifodasi bo'lib, ladning garmonik asosini yaratadi.

Asosiy uchto'vushliklar sekstakkord va kvartsektakkord aylanmalariga egadir.

Yondosh uchto'vushliklar

Ladning II-, III-, VI-, VII- pog'ona uchto'vushliklari **yondosh uchto'vushliklar** deyiladi. Ular ladda ikkinchi darajali ahamiyatga ega bo'lib, har bittasi birorta asosiy uchto'vushlikka umumiy tovushlar orqali tegishlidir.

Yondosh uchtovushliklarning funksional mansubligi ularning asosiy uchtovushliklar bilan umumiy tovushlar bo'yicha o'xshashligidan kelib chiqadi. Yondosh va asosiy uchtovushliklar o'rtasida ikkitadan umumiy tovush borligi tufayli II- va VI- pog'ona akkordlari subdominanta, III- va VII- pog'ona akkordlari esa dominanta, VI- va III- pog'ona akkordlari tonika funksional guruhlarini tashkil etadi. VI- va III- pog'ona akkordlari ikkita asosiy funksiyaga mansub bo'lishi uchun **bifunksional akkordlar** deb hisoblanadi.

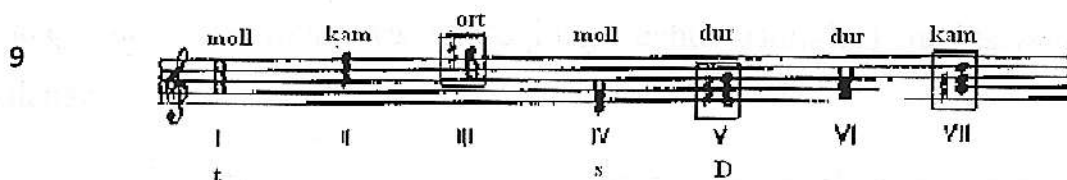
III- va VI- pog'ona akkordlari *yuqori va pastki medianta* uchtovushliklari, II- va VII- pog'ona akkordlari *yuqori va pastki yetakchi* uchtovushliklari deb ataladi.

Yondosh uchtovushliklar ham ikkita aylanma – sekstakkord va kvartsekstakkordga ega.

Garmonik major va garmonik minor uchtovushliklari.

Garmonik majorda pasaytirilgan VI- pog'ona subdominanta guruhidagi akkordlariga ta'sir qiladi: VI- pog'onada orttirilgan uchtovushlik, IVpog'ona- da minorly subdominanta uchtovushligi, II- pog'onada kamaytirilgan uchtovushlik tuziladi. Minorli subdominanta uchtovushligi garmonik majorga yumshoqroq xarakter bag'ishlaydi.

Garmonik minorda ko'tarilgan VII- pog'ona dominanta guruhidagi akkordlariga ta'sir qiladi: III- pog'onada orttirilgan uchtovushlik, V- pog'onada majorly D uchtovushligi, VII- pog'onada kamaytirilgan uchtovushlik tuziladi. Majorli D uchtovushligi minor ladiga major ladning ayrim jihatlarini olib kiradi.

Klassik major-minor garmonik tizimida minorning asosan garmonik turidan foydalaniladi. Shuning uchun, minordagi dominanta akkordlari hamisha majorli ohangda eshitiladi, VII- pog'ona kamaytirilgan uchtovushligi o'rniga uning sekstakkordi ishlatiladi, III- pog'onadagi orttirilgan uchtovushlik deyarli uchramaydi.

Kamaytirilgan va orttirilgan uchtovushliklar dissonansdir. Tonikadan tashqari boshqa akkordlar noturg'undir. Yechilishning umumiy qoidasiga bo'ysunib, *dissonans akkord konsonansga, noturg'un akkord turg'unga yechiladi*, ya'ni turg'un pog'onalar o'z joida qolib, noturg'unlar tortilishi bo'yicha qo'shni turg'un pog'onalariga o'tadi.

- a) T-S⁶₄-D₆-T;
- b) T₆-S-D⁶₄-T₆;
- c) T⁶₄-S₆-D-T⁶₄;
- d) T-VI₆-S⁶₄-D₆-T;
- e) T₆-III-S⁶₄-VII₆-T₆;
- f) T⁶₄-II₆-D-VI⁶₄-S-VII₆-D⁶₄-T₆.

SEPTAKKORDLAR

1- Septakkord turlari.

Septakkordni ladning har bir pog'onasidan tuzish mumkin. Umuman olganda, septakkord uchtovushlikdan, uning tarkibida akkord dissonansi – septimasi borligi bilan farq qiladi. Septakkordlarning ifodali xususiyatlari ularning tovush tarkibi va funktsional ahamiyati bilan uzviy bog'liq.

Har bir septakkordning funktsiyasi uni tashkil qiladigan uchtovushliklar (asosdagi uchtovushliklar va cho'qqidagi uchtovushliklar) funktsiyalari bilan belgilanadi.

Septakkordlar quyidagilarga ajratiladi:

- a) bitta muayyan funktsiyali septakkordlar;
- b) birorta funktsiya elementlari ustunlik qiladigan septakkordlar;

c) turli funktsiyalar elementlarining bir xil miqdoridan iborat aralash septakkordlar.

Faqat V va II pog'onalar septakkordlari bir xil funktsiyali uchtovushliklardan tuzilgan. Bu septakkordlar qolganlariga qaraganda ko'proq qo'llaniladi.

Bosh septakkordlar.

Dominantseptakkord (D_7), ya'ni V pog'ona septakkordi (V_7) – eng kuchli akkord hamda funktsional jihatdan eng yorqin garmonik vositadir.

II pog'ona septakkordi (II_7) bitta muayyan subdominanta funktsiyasiga ega.

VII pog'ona septakkordi (VII_7) ikkita funktsiya – dominanta va subdominanta funktsiyalar elementlarini uyg'unlashtiruvchi yagona septakkord hisoblanadi. Unda dominanta elementlari biroz ko'proq, chunki u ladning barcha noturg'un pog'onalaridan iborat. Bunday noturg'unlik ko'pincha garmonik majorda va garmonik minorda kamaytirilgan septakkordga aylanishi bilan kuchayadi.

D_7 , II_7 , VII_7 ladning bosh septakkordlari bo'lib, asarlar ekspozitsion, rivojlov qismlarida keng foydalaniladigan, ohangga rang-baranglik va keskinlikni bag'ishlaydigan vositadir.

Qolgan septakkordlar qandaydir bitta funktsiya elementlari ustunlik qiladigan septakkordlarga tegishli. Bular: IV_7 , I_7 , VI_7 , III_7 (ular bu erda funktsional kuchi tartibida keltirilgan). Bu akkordlar asosiy septakkordlarga qaraganda ancha kam ishlatiladi. Ular asosan sekvensiyalarda qollanilishi uchun "sekvensakkordlar" deb nom olgan.

Adagio lamentoso

12

f largamente

mf p

Septakkordlar aylanmalari.

Septakkordlar uchta aylanmaga ega: kvintsektakkord, tertskvartakkord va sekundakkord.

Kvintsektakkord septakkordning birinchi aylanmasi bo'lib, uning bas ovozida tersiya tovushi joylashadi.

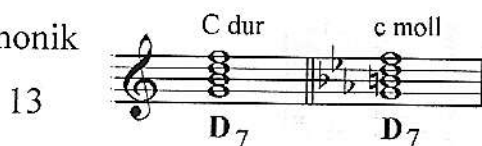
Tertskvartakkord septakkordning ikkinchi aylanmasi bo'lib, uning bas ovozida kvinta tovushi joylashadi.

Sekundakkord septakkordning uchinchi aylanmasi bo'lib, uning bas ovozida septima tovushi joylashadi.

DOMINANTSEPTAKKORD VA UNING AYLANMALARI

Akkordning tuzilishi. Uning qo'sh funkcionalligi.

Dominantseptakkord - ladning V- pog'onasida tuzilgan to'rt tovushli akkorddir. Tersiya bo'yicha joylashgan ushbu akkordning tuzilishi major va garmonik minorda bir xil.

D7 qo'shfunkcional (bifunkcional) akkord bo'lib, uning tarkibida dominant uchto'vushligining tovushlari va subdominantaning asosiy tovushi qo'shilgan (Do majorda: sol-si-re-fa). Uning nohangdoshligi akkordning dissonansli intervallari: kich.7 (sol-fa) va kam.5 (si-fa) ni tashkil etadi.

Akkordning har bir tovushi o'z nomiga ega: pastki tovush asosiy yoki prima, ikkinchi- tersiya, uchinchi- kvinta, to'rtinchi tovushi septima deyiladi.

Bu dissonansli akkord hamma kompozitorlar ijodida barcha uslubdagi asarlarda keng foydalanilgan.

14

Moderato

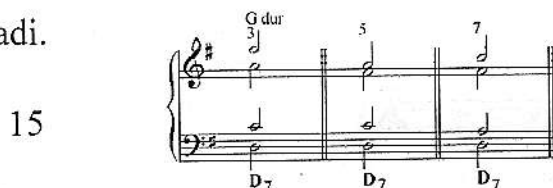
rit.

Мне груст - но

по - то - му, что я те - бя люб - лю

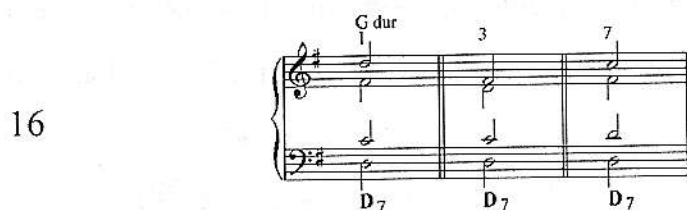
10

Asosiy dominantseptakkord to'liq yoki to'liqsiz bo'lishi mumkin. To'liq septakkord tersiya, kvinta, septima kuy holatida zich, keng va aralash joylashuvda olinadi.

Berilgan misolda birinchi akkord tertsiya kuy holati keng joylashuvda, ikkinchi akkord kvinta kuy holati zich joylashuvda, uchinchi - septima kuy holatida keng joylashuvda berilgan.

To'liqsiz dominantseptakkord ham to'rt tovushdan iborat bo'lib, uning kvinta tovushi tushirib qoldirilgan va asosiy tovushi juftlangan holatda ishlatiladi. Bunda akkordning yangrashi o'zgarmaydi, chunki uning kich.7 va kam.5 dissonans intervallari saqlanib qoladi. To'liqsiz dominantseptakkordning kuy holatida asosiy tovush, tersiya va septima bo'lishi mumkin.

Dominantseptakkordning tayyorlanishi.

Dominantseptakkord quyidagi akkordlar bilan tayyorlanadi, bular qatoriga barcha funktsiya akkordlari kiradi: D, D6, T, T6, K64, VI, S, II6, II, S6.

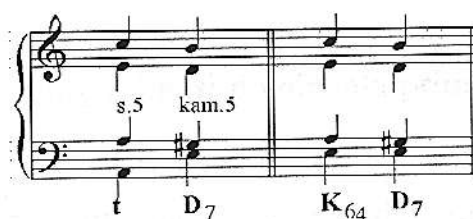
D7 ning D va, D6 bilan bog'lanishida septima tovushi pog'onama- pog'ona harakat bilan kiritiladi. D uchtovushligi primasidan keyin pastlama harakatida kiritiladigan D7 ning septimasi o'tkinchi septima deyiladi. Bu qo'shilishda qolgan tovushlar joyida qoladi yoki aylanishadi.

Shuningdek D7 ning septima tovushi kvarta va septima yuqoriga yoki pastga sakrama harakat bilan ham kiritilishi mumkin.

T, T6, K⁶₄, VI akkordlari D7 bilan asosan ravon harakatda qo'shiladi. Bunda hosil bo'lgan sof va kamaytirilgan kvinta ketma-ketligini qo'llash mumkin.

18

Shuningdek, septima kvarta va septimaga yuqori va pastki harakat yo'li bilan ham kiritilishi mumkin. Bu sakrash teskari tarafga yechilish bilan mutanosiblashtiriladi.

Ladning IV pog'onasi - subdominantaning asosiy tovushi bir vaqtning o'zida dominantseptakkordning septimasidir. **Subdominanta akkordlarining** dominantseptakkord bilan bog'lanishida umumiy tovush o'z o'rnida qoladi. Shuning uchun D7ning septimasi tayyorlangan septima deyiladi.

19

S - D7 izchilligida to'liqsiz D7ni qo'llash zarur, chunki to'liq D7 bilan ravon ovoz yo'nalishida garmonik bog'lanishga erishish imkoni yo'q.

Dominantseptakkordning yechilishi.

Dominantseptakkorddan so'ng odatda tonika keladi. Bu lad tortilishlarining va dominantadagi dissonansli noohangdosh intervallarning oqangdoshlikka tabiiy echilishidir. Yechilishda dissonans intervallar ohangdosh turg'un intervallarga o'tadi. D7 yoki uning aylanmalarini yechish uchun, birinchi navbatda, uning septimasini to'g'ri yechish lozim. Qolgan ovozlar esa ovoz yo'nalish qoidalariga mos holda ravon harakatlantiriladi.

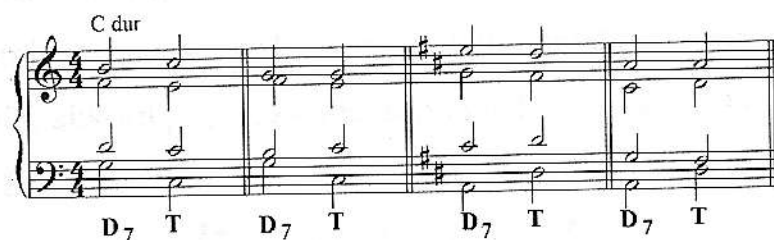
D7 ning tonikaga yechilishidagi tartibi:

1. Septima-bir pog'ona pastga yo'naladi.
2. Kvinta bir pog'ona pastga yo'naladi.
3. Tersiya bir pog'ona yuqori, o'rta ovozlarda tersiyaga ham pastlama yo'nalishi mumkin.
4. Asosiy tovush tonikaning primasi dominanta primasiga kvarta yuqori yoki kvinta pastga o'tadi.

Dominantseptakkordning tonikaga echilishida sakramalar ham asosan sopranoda bo'lishi mumkin; tersiya tersiyaga, prima tersiyaga, prima primaga, kvinta primaga.

To'liq D7 to'liqsiz, kvintasi tushirib qoldirilgan tonikaga yechiladi. To'liqsiz D7 (kvintasi tushirib qoldirilgan, primasi juftlangan) to'liq tonikaga yechiladi.

20

Asosiy D7 ba'zi hollarda o'rta va xotima kadensiyada qo'llaniladi.

21

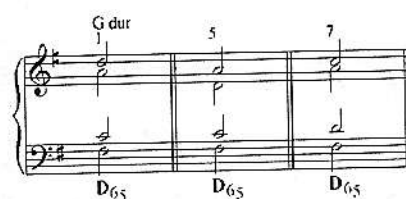

Ko'pincha badiiy adabiyotda xotima kadensiyalarda to'liqsiz dominantseptakkordning tonikaga qarama - qarshi yoki parallel oktavalar bilan yechilishini kuzatish mumkin.

Dominantseptakkordning aylanmalari

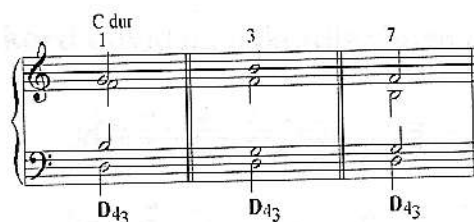
Dominantseptakkord aylanmalari davriyaning rivojlanishida katta rol o'ynaydi. Dominantseptakkord aylanmalarining qo'llanilishi bas ovozi yo'nalishida xilma-xillikni yaratadi. Akkordning bas tovushi bo'yicha D7ning aylanmalari ajratiladi. Agar akkordning bas ovozida tersiya joylashgan bo'lsa, bunday akkord kvintsekkord deb ataladi. Bas ovozida kvinta tovushi joylashganda bu akkord terskvartakkord deb nomlanadi; agar bas ovozida septima tovushi joylashgan bo'lsa, bu akkord sekundakkord deb ataladi. Aylanmalarning nomlanishi bas bilan septima, bas bilan asosiy tovush orasidagi intervallardan kelib chiqadi. Dominantkvintsekkordning belgilanishi - D⁶5. Bas ovozida VII pog'ona bo'lib, akkord prima, kvinta, septima kuy holatida bo'lishi mumkin.

22

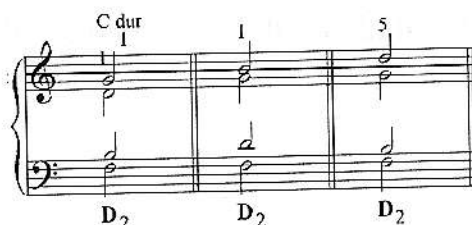
Terskvartakkordning qisqa belgilanishi - D⁴₃. Tonallikning bas ovozida II-pog'onasi bo'lib, akkord prima, tersiya, septima kuy holatida bo'lishi mumkin.

23

Sekundakkordning belgilanishi-D₂. Akkord septimadan boshqa barcha tovushlar kuy holatida bo'lishi mumkin.

24

Dominantseptakkord aylanmalari to'liqsiz holatda ham bo'lishi mumkin.

Dominantseptakkord aylanmalarining yechilishi. Dominantseptakkord aylanmalari tonika garmoniyasiga yechiladi. Bu lad tortilishlarining va dissonansli intervallarning tabiiy yechilishidir.

D^6_5 T ga hechiladi

D^4_3 T va o'tkinchi T64 ga yechiladi

D2 T6 ga yechiladi

Yechilishlar ravon harakat bilan kechadi:

1. asosiy tovush o'rnida qoladi;
2. kvinta va septima sekunda pastga tushadi;
3. tersiya bir pog'ona yuqoriga yoki o'rta ovozlarda tersiyaga pastlama harakatlanadi.

Akkordlarning qo'shilishi.

Kvintsextakkord quyidagi akkorlar bilan tayyorlanadi: D6, D, D7; T, T6; II, S, II6; IV6, V.

25

C dur

D6 D₆₅ T D D₆₅ T T D₆₅ T T₆ D₆₅ T

II D₆₅ T II₆ D₆₅ T S D₆₅ T VI D₆₅ T

Terskvartakkord quyidagi akkordlar bilan tayyorlanadi; T, T6; S, II6, II.

26

D dur

T₆ D₄₃ T S D₄₃ T

Sekundakkorddan oldin quyidagi akkordlar keladi. V, K64; S, II6; T6.

27

Shuningdek, D7 va uning aylanmalari sakrama orqali tonikaga yechilishi mumkin. Bunda D7 ning kvintasi tonika kvintasiga sakrash hollarida ham yo'l qo'yilishi mumkin. D2 - T6 izchilligida kvinta yoki asosiy tovush sakrashlari ko'pincha sopranoda bo'lishi mumkin. Sopranodagi sakramalar bas ovozig qarama-qarshi harakatida olinadi.

28

O'rin almashuvi.

Dominantseptakkord aylanmalarining o'rin almashuvi dominantaning funksional keskinligini kuchaytiradi. Akkordlar aylanishida septima o'z o'rnida qoladi yoki kvinta bilan o'zaro joy almashadi.

29

II POG'ONA SEKSTAKKORDI VA UCHTOVUSHLIGI. VI-POG'ONA UCHTOVUSHLIGI.BO'LINGAN KADENSIYA.

Tuzilishi. Jufatlanishi.

II - pog'ona sekstakkordi keng tarqalgan akkord va u funksional jihatdan yorqin. Uning yorqinligini uchta noturg'un tovushlar (II, IV ,VI) va dominanta bilan umumiy bo'lgan (II) tovush yaratadi.

Bu akkord musiqada, ayniqsa, Vena klassiklari ijodida boshqa subdominanta akkordlariga nisbatan keng qo'llanadi.

II pog'ona uchtovushligi va sekstakkordi subdominanta guruhiga kiradi. Tabiiy majorda II pog'ona uchtovushligi minorli ohangga ega bo'lib, asosiy ko'rinishda va sekstakkord holatida qo'llaniladi (Do majorda – re-fa-lya).

Garmonik major va garmonik minorda ikkinchi pog'ona uchtovushligi kamaytirilgan uchtovushlik bo'lganligi tufayli (do majorda va do minorda – re-fa-lya bemol), u faqat SII_6 holatda qo'llanadi.

Largo appassionato

II pog'ona sekstakkordida ko'pincha bas ovozida joylashgan tertsiya tovushi, ya'ni tonallikning IV pog'onasi juftlanadi. Bu xolat ushbu akkordning subdominantalik ahamiyatini yana bir bor ta'kidlaydi.

Ovoz yo'nalishiga bog'liq ba'zi paytlarda SII_6 ning asosiy tovushi yoki kvintasi kamdan-kam juftlantiriladi.

II pog'ona sekstakkordining tayyorlanishi

II pog'ona sekstakkordi tonika va subdominanta akkordlaridan so'ng keladi. Sekunda nisbatidagi I–II pog'ona uchtovushliklari melodik qo'shiladi, chunki ular o'rtasida umumiy tovush mavjud emas. Ovoz yo'nalishi: parakkel kvintalarga yo'l qo'ymaslik uchun ushta yuqori ovozlari basga qarama-qarshi yonaladi. Akkordlarning faqatgina zich joylashuvi qo'shilishida barcha ovozlari bir tomonga yo'nalishi mumkin.

II pog'ona sekstakkordi taktning kuchsiz hissasida subdominantadan so'ng kelishi mumkin. Ular garmonik qo'shiladi.

II-Pog'ona sekstakkordining dominantaga garmoniyalari kadans

kvartsekstakkordi bilan qo'shilishi.

Ikkinchi pog'ona uchtovushligi va dominantaga yoki dominantseptakkord bilan kvarta-kvinta nisbatida bo'lib, ular ham garmonik, ham melodik qo'shilishga ega.

Dominanta akkordlari tertsiyasi juftlangan SII6 bilan qo'shilishi S–D kabi melodik qo'shiladi. Bunda bas sekundaga yuqoriga, qolgan uchta ovoz pastga yuradi.

Shuningdek, SII6 ning dominantaga garmoniyalari bilan qo'shilishida sakramalar bo'lishi mumkin.

K^6_4 dan oldin, odatda, II pog'ona sekstakkordi qollaniladi. Major ladida ikkinchi pog'ona uchtovushligi ham qo'llanilishi mumkin. Bu akkordlar qo'shilishi ravon harakat bilan amalga oshiriladi.

II - pog'ona uchtovushligi vasekstakkordi qurshovidagi o'tkinchi tonika.

Basda berilgan IV–V–VI pog'onalarini garmoniyalashda tonika o'tkinchi kvartsekstakkordni qo'llash mumkin. Bunda SII6–T64–S6 yoki S6–T64–SII6 ketma-ketligi hosil bo'ladi. Majorda II-pog'ona uchtovushligi va sekstakkordi o'rtasida tertsiyasi juftlangan o'tkinchi tonika qo'llaniladi (II–III–IV): yuqori ovozlari basga qarama-qarshi yo'naladi. Parallel kvintalardan saqlanish uchun akkorlar zich joylashuvda ishlatiladi.

VI pog'ona uchtovushligi.

VI pog'ona uchtovushligi ikkita funksiyaga tegishli. Uning tarkibiga tonika va subdominantaning ikkitadan tovush kiradi. Shuning uchun u quyidagicha belgilanadi: TSVI, tsVI.

T va S orasida primasi juftlangan VI pog'ona uchtovushligi qo'llaniladi.

VI pog'ona uchtovushligi D, D₇, K⁶₄ dan oldin kiritilsa, u subdominanta funksiyasini bajaradi. VI pog'ona uchtovushligi K⁶₄ bilan garmonik hamda melodik qo'shilishi mumkin.

D, D₇ dan song ning kiritilishiga *bo'lingan davra* deb aytiladi. D₇ ning VI-pog'onaga yechilishi quyidagi ovoz yo'nalishiga ega: D₇ ning kvinta va septimasi sekunda pastga, prima va tersiyasi sekunda yuqoriga harakatlanadi. Natijada VI-pog'ona uchtovushligida tersiya juftlanadi.

31

Shuningdek, D uchtovushligi bilan VI-pog'ona qo'shilishida ham TSVI ning tersiyasi juftlanadi.

Bo'lingan kadensiya

Bo'lingan davrasi mavjud kadensiya *bo'lingan kadensiya* deyiladi. Bo'lingan kadensiya kadanskvartsekkorddan keyin D yoki D₇ yakun turg'un tonikaga o'tmay, TSVI ga o'tadi, xotima bo'linib qoladi. TSVI dan keyin garmonik harakat davom etadi va to'liq xotima kadensiya olib keladi.

32

SUBDOMINANTSEPTAKKORD (SII₇).

Tuzilishi. Belgilanishi.

Subdominantseptakkord asosiy septakkordlardan biri bo'lib, ladning II pog'onasida tuziladi va majorda SII₇, minorda sII₇ belgilanadi. SII₇ ning tuzilishi: tabiiy majorda – minor uchtovushligi va kichik tersiya, minorda – kamaytirilgan uchtovushlik va katta tersiya, chekka tovushlari kichik septimani tashkil qiladi.

SII₇ tovushlarining nomlari - prima, tertsiya, kvinta, septima.

Subdominantseptakkordning aylanmalari.

SII₇ uchta aylanmaga ega.

- **Subdominantkvintsextakkord (SII⁶₅)** - ladning IV pog'onasida tuzilgan, bas ovozida akkordning tertsiyasi joylashgan;
- **subdominanttertskvartakkordi (SII⁴₃)** - ladning VI pog'onasida tuzilgan, bas ovozida akkordning kvintasi joylashgan;
- **subdominantsekundakkord (SII₂)** - ladning I pog'onasida tuzilgan, basda akkordning septimasi joylashgan

Horijiy va o'zbek kompozitorlari ijodida SII₇ barcha akkordlari, ayniqsa, SII₆₅ keng qo'llaniladi. Ular ko'pincha shiaklning ekspozitsion qismlarida uchraydi.

33

The musical score consists of two systems. The first system is marked 'Piu mosso' and 'mf'. It features a melody in the right hand and a bass line in the left hand. The bass line starts with a piano (pp) and gradually increases in volume (cresc. poco a poco) to a fortissimo (f). The second system is marked 'rit.' (ritardando) and shows a continuation of the melody and bass line, with the tempo slowing down.

Subdominantseptakkord tayyorlanishi va yechilishi.

SII₇ akkordlari tonika va subdominanta garmoniyalaridan keyin garmonik qo'shilish yoli bilan kiritiladi. Bular – T, T₆, T₆⁴, S, S₆, SII, SII₆, VI akkordlar.

a) SII₇ va uning aylanmalarining quyidagi **tonika akkordlariga yechilishi**:

- $SII_7 - T_6, K^6_4$ ga yechiladi
- $SII^6_5 - T, T_6, K^6_4$ ga;
- $SII^4_3 - T, T_6, K^6_4$ va o'tkinchi T^6_4 ga;
- $SII_2 - T$ ga yechiladi.

Bunda ovoz yonalishi:

- 1) Septima tovushi (тоналликнинг I пог'онаси) o'z o'rnida qoladi;
- 2) boshqa tovushlar ravon harakatlanadi;

b) SII_7 ning D uchtovushligiga yechilishi xuddi D_7 tonikaga yechilganidek quyidagi ovoz yonalishi bian amalga oshiriladi: SII_7 ning kvinta va septimasi bir pog'ona pastga, tertsiyasi – bir pog'ona yuqoriga yoki tertsiya pastga yo'naladi. Akkordning aylanmalarida o'rta ovozlarda berilgan asosiy tovush o'z o'rnida qoladi, u bas ovozida berilgan bo'lsa, tonika primasiga sakrash bilan o'tadi.

- $SII_7 - D$ ga yechiladi
- $SII^6_5 - D$ ga yechiladi
- $SII^4_3 - D$ ga yechiladi
- $SII_2 - D_6$ ga yechiladi

34

$SII_7 D$ $SII_2 D_6$

Subdominantseptakkord kuyda dominanta uchtovushligi bilan qoshilisida kuy yo'lida primalar yoki kvintalarning sakrashlari vujudga kelishi mumkin. Mazkur akkordlar tertsiyalari sakrashlari faqat past tomonga qilinadi.

35

$SII_2 D_6$ $SII_2 D_6$ $SII_{43} D_6$ $SII_{43} D$ $SII_{65} D$ $SII_7 D$

Subdominantseptakkordning D₇ bilan qo'shilishi.

Subdominantseptakkord va uning aylanmalari **D₇ va uning aylanmalariga o'tishi** mumkin.

yo'nalishi: ikkita umumiy tovush (II va IV pog'onalar) o'z o'rnida qoladi,

qolgan ikkita tovush (VI va I pog'onalar) bir pog'onaga pastga tushadi.

- SII₇ – D₄³ ga yechiladi
- SII₆⁵ – D₂ ga yechiladi
- SII₄³ – D₇ ga yechiladi
- SII₂ – D₆⁵ ga yechiladi

SII₇ ning to'liqsiz D₇ ga o'tishi ham qo'llanishi mumkin. Bu qo'shilishda akkordlar primalari bir biriga sakrab o'tadi.

O'tkinchi akkordli davralarda SII₇ ning qatnashishi.

SII₇ hamma akkordlari qurshovida o'tkinchi akkordlar qatnashishi mumkin:

- SII₇ – T₆ – SII₆⁵ ёки SII₆⁵ – T₆ – SII₇ ;
- SII₇ – VI₄⁶ – SII₆⁵ ёки SII₆⁵ – VI₄⁶ – SII₇ ;
- SII₆⁵ – T₄⁶ – SII₄³ ёки SII₄³ – T₄⁶ – SII₆⁵ ;
- SII₄³ – VII – SII₂ ёки SII₂ – VII – SII₄³ ;

Bu davralarning asosiy hasusiyati: bas ovozi pog'onama-pog'ona sekundaga yuqori yoki pastga harakatlanadi.

SII₇ ning akkordlari bir biri bilan **almashinib kelishi** ham mumkin.

Garmonik majorda subdominanta guruhi akkordlari.

Garmonik majorda VI pog'ona pasayadi. Buning natijasida subdominanta akkordlarining ko'rinishi o'zgaradi. II pog'ona uchtovushligi kamaytirilgan uchtovushlikka, subdominanta uchtovushligi esa minor uchtovushligiga aylanadi.

Bu akkordlar xuddi tabiiy majordagi funktsional davralarda qo'llaniladi. Faqat VI pasaygan pog'onani kiritishga e'tibor qaratish lozim:

1) S va SII akkordlarini to'g'ridan-to'g'ri VI pasaygan pog'ona bilan kiritish mumkin;

2) tabiiy majorning S akkordlaridan so'ng VI pasaygan pog'ona pastga xromatik yarim ton bilan kiritiladi. Xromatik yarim ton bir ovozdan ikkinchisiga ko'chishi mumkin emas, sababi – ziddiyat hosil bo'lishi bilan keskin sado paydo bo'ladi.

Xulosa.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, har bir ohang oddiylkdan mukammallikka o'tgani sari sayqallanib, guzallashib boradi. Musiqa nafaqat insonga balki, butun tabiatga orombaxshlik baxsh etadi. Musiqaviy tovushlarni yozib olishga bo'lgan dastlabki urinishlar juda qadim zamonlarga borib taqaladi.

Musiqaning nazariy asoslari haqida Abu Rayxon Beruniy, Najmiddin Kavkabiy, Abduraxmon Jomiy, Abu Nasr Forobiy kabi allomalarning risolalarida keng yoritilgan.

Demak, Dominantaseptakkord major hamda garmonik minorda uchraydigan akkorddir. Dominantaseptakkord dissonans o'tkir, noturg'un akkord sababli tonikaga yechiladi. Asosan romantik kompozitorlar ijodida qo'llanilgan ushbu akkord dominanta uchtovushligiga dominantaseptakkordning qo'shilishidan vujudga keladi. U asarga jozibadorlik va rang-baranglik bag'ishlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. *Azimova O.N.* Garmoniya. Nazariy kurs. T., 2000.
2. *Akbarov I.A.* Musiqa lug'ati. Maxsus muharrir T.B.G'ofurbekov. 2- nashri, T., 1997.
3. *Vaxromeev V.A.* Musiqaning elementar nazariyasi. T., 1983.
4. *Dubovskiy I, Evseev S, Sposobin I, Sokolov* «Garmoniya darsligi». T., 1987 Kurs teorii muziki. Muharrir A.L.Ostrovskiy. L., 1978.
5. *Myasoedov A.* Uchebnik garmonii M., 1980
6. Osnovi teoreticheskogo muzikoznaniya. Muharrir *M.I.Roytershteyn.* M., 2003.
7. *Ostrovskiy L.A.* Metodika teorii muziki i solfedjio. L., 1970.
8. *Raximov Q.* Musiqaning elementar nazariyasi. Ma'lumotnoma. T., 2007.
9. *Sposobin I.V.* Elementarnaya teoriya muziki. M., 1985.
10. *Sposobin I.V.* Musiqa shakli. T. 1985.
11. *Tyulin Yu.N.* Uchebnik garmonii. M., 1988.